

Begraven in Hoorn

H. W. Saaltink

Wie in deze tijd een bepaalde kamer van het Westfries Museum binnengaat, wordt ontvangen met somber klockgelui en op de tonen van een liedje gezongen door een heer die blij is, als hij een doodbidder op straat tegenkomt.

Het is een passende inleiding tot de boeiende tentoonstelling „De Romantische dood” die tot 6 januari in het museum te zien is. Ik kan deze expositie bij onze lezers van harte aanbevelen.

Het onderwerp dood en alles wat daarmee samenhangt is door Ruud Spruit op een aantrekkelijke manier naar voren gehaald.

Ik zou in deze kleine bijdrage niet nog eens de hele tentoonstelling onder de loupe willen nemen, dat is elders voldoende gebeurd, maar in willen gaan op een bepaald onderdeel, dat vooral voor degenen die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van Hoorn, van belang is. Dat is het begraven in Hoorn in het verleden.

Begraven in Hoorn in het verleden

Begraven in Hoorn in het verleden. We moeten dan wel weten, waarover we het hebben.

Als we de manier waarop de mensen hun doden in het verleden begroeven, gaan bekijken, vallen direct een paar belangrijke veranderingen op. Omstreeks 1830 ging men over van het begraven in de kerk en op het direct daaromheen liggende kerkhof naar het begraven op een begraafplaats buiten de bebouwde kom. In het jongste verleden zien we een geleidelijk voortschrijdend veranderingsproces van begraven naar cremieren. Het zijn twee processen die ook een verandering in de opvattingen over dood en begraven aanduiden. We zitten nog midden in het tweede veranderingsproces, we weten wat begraven op een kerkhof en wat cremieren is.

Daarom wil ik het daarover niet hebben. Begraven in de kerk is volledig verleden tijd. Daarover gaat het daarom hierna.

Begraven op het kerkhof om de kerk werd er wel, maar het was veel minder voornaam. Ook bezat niet iedere grafplaats in de kerk dezelfde statuswaarde en ook maakte het verschil in welke kerk men in Hoorn begraven werd. Ook daarop zou ik in het kort willen ingaan.

Ontstaan van een voorkeur

Vroeg in de middeleeuwen ging de voorkeur al uit naar een begraafplaats in de kerk. Men wilde graag ter aarde besteld worden in de nabijheid van een heilige of martelaar voor het christelijk geloof en de overblijfselen van deze mensen werden in de kerk bewaard. Er bestond geen onderscheid tussen de begraafplaats in de kerk en die in de grond direct eromheen, want beide waren gewijd. Maar de plaatsen zo dicht mogelijk bij het altaar, waar de relikwieën van de patroonheilige bewaard werden, waren meer geliefd. De rijken hadden er wel wat voor over om daar hun laatste rustplaats te vinden. De graven in de kerk kregen dus al snel een zekere meerwaarde.

Na de Kerkhervorming in de 16e eeuw veranderde er niet zo veel. Weliswaar waren begrippen als gewijde grond en relikwie voor de Protestanten een gruwel en ook begon men in die tijd al in te zien, dat aan het begraven in de kerk zekere hygiënische bezwaren waren verbonden, maar het werd de Kerkhervormers al snel duidelijk, dat het begraven in en om de kerk een belangrijke inkomstenbron verschafte. En leerstellige redenen het begraven in de kerk te verbieden waren er ook niet.

16e tot 19e eeuw

Laten we eerst eens gaan kijken, hoe er in Hoorn voor 1830 begraven werd.

Hoorn bezet op het eind van de 18e eeuw vijf begraafplaatsen. De Grote Kerk met 1.779 graven, de Oosterkerk met 361 graven, de Noorderkerk met 621 graven, het kerkhof om de Noorderkerk en de Joodse begraafplaats aan de Westersingel. Door vergelijking van de gegevens die we verkregen hebben uit archeologisch onderzoek, bestudering van de terzake doende literatuur en het ter beschikking staande archiefmateriaal was het mogelijk een redelijk inzicht te verkrijgen in de organisatie van het begraven in het verleden.

In de winter van 1983/84 werd bij het archeologisch onderzoek naar het voormalige St. Agnietenklooster rondom de kapel van dat klooster een grafveld blootgelegd met vrijwel uitsluitend vrouwelijke skeletten. Waarschijnlijk zijn daar dus uitsluitend leden van de kloostergemeenschap begraven. De vondst staat nog te zeer op zichzelf om te kunnen veronderstellen, dat kloosterlingen in de tijd van het klooster, de vijftiende en de eerste helft van de zestiende eeuw, om en misschien in hun kloosterkapellen ter aarde werden besteld en leken op het terrein van de parochiekerk. Velius vermeldt in zijn Stadskroniek, dat door de pestepidemie van 1599 het kerkhof van de Grote Kerk zo vol raakte, dat men het Noorderkerkhof „opruymde” en ophoogde om het voor begraving geschikt te maken. Om deze tekst goed te begrijpen, moet men weten, dat kerkhof oorspronkelijk niet begraafplaats betekende maar slechts de, meestal omheinde, gewijde en onbebouwde ruimte om de kerk. Volgens Abbing in zijn Vervolg op de Kroniek van Velius werd er tijdens de pestepidemie van 1656 begraven op de kerkhoven van al de drie Hoornse kerken. Het kerkhof bij de Grote Kerk zou echter van 1663 niet meer als begraafplaats zijn gebruikt. Men hield daarna slechts een smalle door een muur omringde beenderplaats in stand, waarschijnlijk voor de botten die uit de leeggeruimde graven in de kerk waren gehaald. Het verdwijnen van dit kerkhof zou een symptoom van de toen inzettende stagnatie in de bevolkingsgroei in Hoorn en West-Friesland kunnen betekenen. Alleen het kerkhof bij de Noorderkerk schijnt sinds het midden van de 17e eeuw in gebruik te zijn gebleven.

Openbaarheid

De leden van alle godsdienstige groepen in de Noordelijke Nederlanden werden in de tijd na de